

RUS DIŞ POLİTİKASINDA REFORMLARIN ETKİSİ VE SONUÇLARI

Giray Saynur DERMAN*

ÖZET

Sovyetler Birliği'nin temel yapısında değişimi ve dönüşümü hedefleyen reformlar iç politikada sosyal yapı ve ekonomiyi yeniden yapılandırıcı niteliktedir. İç politikadaki değişiklikler ve yapılandırmalar da dış politika üzerinde etki etmektedir. Bu çalışmanın amacı, SSCB sonrası dönemde Rusya'nın içine girmiş bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyokültürel atmosferin reformlar kapsamında incelenmesi ve bu dönemde Rus düşüncesini yönlendiren ve şekillendiren sürece dair daha derinlemesine bir analiz gerçekleştirilmesidir. Çalışmada Gorbaçov öncesi dönemde Rusya'nın genel durumunu ve Gorbaçov dönemi uygulanan reformların özellikleri ve etkileri analiz edilmiştir. Reformların iç ve dış politikadaki sonuçlarını değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: SSCB, Gorbaçov, Dış Politika, Reform,

ABSTRACT

Reforms targeted to make an alteration and transformation in the basic structure of the Soviet Union are in the quality of reconfiguring the social structure, inner policy and economy. Alterations and configurations in the domestic policy has also an effect on foreign policy . The aim of this study is to analyze the political, economic and socio-cultural atmosphere in the extent of the reforms that the Russia is situated after the USSR period and to realize a thorough analysis of the course directing and figuring the Russian thought in this period. The general condition of Russia in the pre-Gorbachev era and the characteristics and effects of the reforms exercised during the Gorbachev era are analyzed. Consequences of these reforms in the domestic and foreign policy are interpreted.

Key Words: USSR, Gorbachev, Foreign Policy, Reform,

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce uygulamaya konulan reformların, özünde uzunca bir süreden beri gelen bir altyapıları olduğu kadar, bu reformların ortaya çıkmasını sağlayan bir zemin de bulunmaktadır. Bu açıdan

---

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gsaynur@gmail.com.

bakıldığında Sovyetler Birliği'nin yönetim biçiminin, özellikle ekonomik ve toplumsal bağlamda birtakım reformlar gerektirdiği görülmektedir. Sovyetlerde uygulanan ekonomik sistem, temelini Marx ile Engels'in bir ekonomik sistemin nasıl olması gerektiğinden çok, nasıl olmaması gerektiğini açıklayan kuramlarından alan, kapitalizm eleştirisine dayalı, güdümlü bir ekonomik modeldir.

Genel olarak bakıldığında Sovyet ekonomisinin, bir politik denetim aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu ekonomik sistemde üretim-tüketim dengesizliğinin de büyük etkisi ile karaborsa, Sovyetler Birliği'nde yaygınlaşmıştır. Parti ve bürokrasideki yönetim seçkinleri, yönetimde kesin söz sahibi olmuş, Parti içi muhalefete de, gençlerin yönetimde yer almasına da olanak tanımamaktadır. Dış politika bağlamında ABD ile süregelen Soğuk Savaş'ta Sovyetler Birliği artık üstünlüğü ABD'ye kaptırmıştır. Bunda, gerek neden, gerekse sonuç olarak Sovyetlerin Soğuk Savaş için yaptığı harcamaların büyük payı vardır.

Bu süreçte Çernenko'nun ölümünün ardından iktidara gelen Gorbaçov, Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu ekonomik, politik ve toplumsal çıkmazlara yönelik *glasnost*, *uskronie* ve *perestroykayı* farklı zamanlarda devreye geçirmiştir. Bu reformlar ise Brejnev ve Kruşçev dönemlerinde başlatılan, ancak başarılı olunamayan yenilenme çalışmaları doğrultusundadır. Bunların her ne kadar daha önceki dönemlerde gerçekleştirilmek istense de uygulanamayışlarının nedenini genel konjonktürde aramak yerinde olacaktır.

Gorbaçov'un reformlar yönünde sistemde yapılan değişiklikler sonucu Brejnev Doktrini'ni terk ederek Doğu Avrupa ülkelerine kendi kaderlerini belirleme hakkı tanınması, buralarda şiddet kullanılmasına karşı çıkması, Berlin Duvarı'nın yıkılarak, Birleşik Almanya'nın NATO'ya üyeliğinin ardından Varşova Paktı'nın çöküşü, Sovyet rejimini istemeyen Doğu Avrupa ülkeleri, Kafkas cumhuriyetleri ve diğer özerk cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılmak istemeleri, sonuçta Sovyetler Birliği'nin çöküşüne neden olan sürecin önemli parçalarıdır. Bu süreç, küreselleşmeyi de hızlandırmıştır.

Rus reformlarının uygulanmaları zorunlu olduğu halde sonuçlarının böylesi bir çöküşe yol açmasının nedenini, bunların uygulamakta geç kalınmış reformlar oluşunda aramak da mümkündür.

GORBAÇOV ÖNCESİ DÖNEMDE RUSYA'NIN GENEL DURUMU

Hiç kuşkusuz tüm toplumsal değişim ve dönüşümlerde olduğu gibi Gorbaçov döneminde yapılan reformların da uzunca bir süreden beri gelen bir altyapısı ve bu reformların ortaya çıkmasını sağlayan zemini bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Sovyetler Birliği'nin yönetim biçiminin, özellikle ekonomik -ve toplumsal- bağlamda birtakım reformlar gerektirdiği görülmektedir. Şöyle ki; Sovyet sistemi özünde Marx ile Engels'in kuramlarına dayanmaktadır. Ancak bunlar bir ekonomik sistemin nasıl olması gerekti-

ğinden çok, nasıl olmaması gerektiğini açıklamakta; kapitalizme eleştiri getirmektedir. Sovyet ekonomisi ise, bir politik denetim aracı olarak kullanılmıştır. Gerek bir politika aracı, gerekse ekonomik sistem olarak onlarca yıl başarıyla sürmüş olan Sovyet sistemi, her ne kadar rejimin devamlılığının temel dayanağı olsa da (Blaney ve Gfoeller, 1993: 482-483), Gorbaçov öncesi gelinen konjonktürde artık başarısını devam ettirememiştir. Bunda hiç kuşkusuz sistemin kendi zayıflıkları kadar, ABD ile Sovyetler arasındaki Soğuk Savaş'ın da çok büyük etkisi vardır.

Çernenko'nun ölümünden sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi lideri olarak ülke yönetimine gelen, 1988'de yapılan seçimlerde devlet başkanı olarak iktidara geldiği süreç ise özellikle ekonomik reformların ve bunu sağlamak için toplumsal reformların yapılmasını gerektiren bir süreçtir.

Gorbaçov Dönemi ve Reformlar

Gorbaçov'un Çernenko'nun ölümünün (10 Mart 1985) ardından birkaç saat sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi lideri olarak ülke yönetimine geldiği, 1988'de yapılan seçimlerde devlet başkanı olarak iktidara geldiği süreç ise özellikle ekonomik reformların ve bunu sağlamak için toplumsal reformların yapılmasını gerektiren bir süreçtir. Gorbaçov'un yeni düşüncesi doğrultusunda hayata geçirmeyi hedeflediği reformlar, *glasnost* (açıklık), *uskorenje* (hızlanma) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma)'dır. Bu reformların gerekliliğinin değerlendirilmesi için bunların sonucunda varılmak istenilen noktanın ortaya konulması gerekmektedir. *Perestroyka* kitabında belirttiği üzere, Sovyet sisteminin aksayan yönlerini ortaya koyan ve bunlara yönelik eleştiriler getiren Gorbaçov'a göre, Komünist Parti, bürokrasi içindeki elit tabakanın yerine, genç ve yetenekli kişilerin yönetici olabilmesini (Sander, 2000: 492), ülkedeki üretim-tüketim dengesinin yeniden kurulmasını, kötü giden ekonominin iyileştirilmesini; bunların sonucunda iç politikada gelişen nokta ile dış politikada birtakım gelişmelerin kaydedilmesini hedeflemektedir.

Reformların önceki süreçten farklarını ortaya koymak adına, Rusya'nın Stalin dönemi iç ve dış politikasının gözden geçirilmesi gereklidir. Buna göre "(i) Stalin diktası ve kültü, (ii) Siyasi terör, (iii) Komünist Parti tekeli, (iv) Devlet işlerinin her alanında kapalılık, (v) Komünist dünyanın tek parça bütünlüğü" rejimin en belirgin özellikleri idi. Bu doğrultuda Kruşçev döneminde temeli atılan Batı ile ilişkilerin iyileştirilmesi, silahsızlanma, Soğuk Savaş'ta yumuşama gibi değişiklikler (Sander, 2000: 447, 492), Gorbaçov döneminde çok daha görünür ve kökten bir biçimde uygulanmaya başlamıştır.

Gorbaçov, 1985'te reformları uygulamak üzere iktidara gelmesine karşın, ilk başta reformları belirgin bir ifade ile açıklamamış, ancak 1984 Aralık'ında yaptığı konuşmada, demokratikleşme, glasnost ve bireylerin konuşma hakkı üzerinde durmuşsa da; henüz perestroykadan çok açık olarak söz etmemiştir. Özünde reformlar için kavramsal bir şemsiye işlevi bulunan

perestroyka sözü, 1970'lerin sonunda Brejnev tarafından kullanılmıştır. Glasnost ise 1974'te Brejnev tarafından ortaya atılan; ancak başarılı bir biçimde uygulanma fırsatı bulunmayan bir olgudur (Brown, 1997: 123-125).

Kişilerin konuşma hakkı, fikir-eylem birliği ve kurumların bir ölçüde de olsa kişilere enformasyon sağlaması anlamında kullanılan glasnost, perestroykanın uygulanması için de bir önkoşuldur. Öte yandan perestroykanın uygulanmasında basında kurumlarla ilgili daha çok bilginin ve gazetelerde bir ölçüde yorum yazılarının yer almasının öngörülmesi, glasnostun perestroykanın uygulanması için bir tür yaptırım aracı olarak kullanılabilmesine olanak tanımakta idi. Glasnostun ilk geniş çaplı uygulaması ise Çernobil Olayı ile gerçekleşmiştir. Ukrayna'daki Çernobil Nükleer Tesisi'nde gerçekleşen patlamanın ardından Sovyet yetkililerin olayı reddetmesine ve basında olayla ilgili haberlerin yer almamasına karşın; Gorbaçov'un felaketi kabul etmesi (Yergin, Gustafson, 1994: 24-25), olayın ardından da önde gelen yayın organlarının editörlerinin değişmesi (Brown, 1997: 163) ile görülmüştür. Çernobil patlaması, glasnostun gerekliliğini böylelikle pekiştirmiştir.

Gorbaçov, iktidara geldiği 1985'te hızlanma (*uskorenie*) politikasını devreye geçirmiş, bununla hedeflenenin ise Parti'nin ekonomik girişimlere daha geniş çapta bağımsızlık ile güvenilirlik sağlaması olarak açıklamıştır (Battle, 1988: 369). Yine 1985'te Gorbaçov, ülkede ciddi bir problem olan alkolizmle ve ülkedeki yolsuzluklarla mücadele etmeye başlamıştır. Böylelikle sosyal alandaki iyileştirmelerde başarı kazanıldığında, halk tarafından olumlu yönleri görülecek ve reformların benimsenmesi sağlanacaktı.

Gorbaçov'un tüm reformlarını gerçekleştirmek için kullandığı ve bir şemsiye gibi tüm konsepti oluşturan reformu ise yeniden yapılanma anlamına gelen *perestroyka*dır (Brown, 1997: 123). Dolayısıyla gerek glasnost, gerekse demokratikleşme Gorbaçov'un perestroyka için öngördüğü temel koşullardır.

Yine de bu reformların yalnızca Gorbaçov döneminin kavramları olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Şöyle ki, uygulanmaya görünür biçimde bu dönemde başlanmış olan bu reformların temeli Stalin sonrası süreçte, özellikle Kruşçev ile Brejnev'in dönemlerinde atılmıştır. Kruşçev bina yapımı programı ile her aileye bir dairede yaşayabilme, bu alan içinde özgür konuşma ve fikir belirtme ortamı sunmaktaydı. Bu anlamda bireysel glasnost olarak tanımlayabileceğimiz bu kavram, Gorbaçov döneminde toplumsal alanda görülecektir. Öte yandan Kruşçev ile Brejnev dönemlerinde ortaya çıkan düşünce grupları ve bu liderlerin kamuoyunun önemini anlaması, Gorbaçov'un henüz 1970'lerde kamuoyuna önem vermesi ile şekillenerek glasnostun kapsamında yer alacaktır (Brown, 1997: 18-19).

Genel olarak baktığımızda, Gorbaçov döneminde yapılan reformların halk tabanından gelen reformlar olmayıp devlet başkanının inisiyatifinde ve birkaç on yıldır gelişmekte olan reformlar oldukları görülmektedir. Benzeri

reformların daha önceki başkanların döneminde de gerçekleştirilmek istense de uygulanamayışlarının nedenini genel konjonktürde aramak yerinde olacaktır. Şöyle ki, Soğuk Savaş sürecinde, iki kutuplu bir dünyada bu gibi reformların yapılması, Doğu Bloku'ndaki ülkeler arasında gerginlik ve ayrışmalar yaratacaktır. Ancak bu dönemde Sovyet ekonomisi iyi durumda olmasa da, henüz gerçek anlamı ile bir çöküş içinde değildir. Silahlanma yarışında üstünlüğü kesin olarak ABD'ye kaptıran Sovyetlerin eski, verimsiz ve çevreyi kirleten fabrikalarda gerçekleştirdiği üretim ile ülke ekonomisinin kurtulamayacağı da açıktır. Dolayısıyla bu reformların uygulanmasını yalnızca Gorbaçov'un liderlik özelliklerinde aramak yerine, Soğuk Savaş'ta gelinen noktayı değerlendirmek gereklidir.

Reformların Özellikleri ve Uygulanması

Sovyetler Birliği'nin temel yapısında değişimi ve dönüşümü hedefleyen reformlar iç politikada sosyal yapı ve ekonomiyi yeniden yapılandırıcı niteliktedir. Dış politikadaki kökten değişim için gerekli olan altyapı değişikliğinin ancak iç politikadaki değişim ile mümkün olacağı düşüncesinden yola çıktığımızda, ülkede askeri harcamaların azaltılması, güdümlü ekonominin özzerleştirilmesi, glasnost ve yeni grupların desteklenmesi, liberal politikaların uygulanması bakımından uluslararası örnek oluşturma, yabancı ülkelerin düşman olarak algılanmaması konuları da iç politikanın dış politikadaki etkileridir (Snyder 1996: 83–85). Soğuk Savaş'ın yumuşama döneminde bile karşıt ideolojiyi zayıflatmayı ve yok etmeyi hedefleyen Sovyetler Birliği için gelinen bu nokta, ülkede çok büyük bir değişimin yaşandığının göstergesidir.

Moskova'nın geleneksel ideolojisi – yumuşama döneminde bile - karşıt ideolojileri zayıflatmak ve yok etmek iken, Batı ile işbirliği ve silahsızlanmayı hedefleyen Gorbaçov, İzlanda'nın Reykjavik kentinde dönemin ABD lideri Reagan ile görüşme yapmış, her ne kadar bu görüşme başarı ile sonuçlanmasa da, 1987'deki INT'nin (*Intermediate Range Nuclear Forces Treaty*) imzalanmasına ortam hazırlamıştır.

Reformların dış politikadaki kökten etkisi, Batı ile Sovyetler arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi ve Doğu-Batı blokları arasında güvenlik bağlamında işbirliği ortamlarının oluşturulması yönündeki öneriler olmuştur. Gorbaçov'un yeni düşüncesinin uluslararası ortamdaki bir diğer yansıması ise, nükleer bir felaketin yalnızca bir ülkeye değil, tüm insanlığa zarar verir nitelikte olduğu ve bu konuda sağduyulu davranılması gerekliliği ile ilgili düşüncesidir. Sağduyu, daha önce hiçbir Sovyet lider tarafından kullanılmamakla birlikte, özünde Marksist-Leninist ideolojiyle de karşıttır (Brown, 1991: 500). Gorbaçov, aynı zamanda insan haklarına gönderme yapan ilk Sovyet liderdir.

Perestroykanın 1986–1987 gelişimi ile sanayinin ve yüksek teknolojinin özzerleştirilmesi öncesi Sovyetler'in uyguladığı güdümlü ekonomi nedeniyle, 5 yıllık planlardaki üretim hedefleri tutturulamamış, hammadde

yetersizliği ve temel tüketim ürünlerinin yeterli oranda üretilmemesi ülkede büyük sorunlara neden olmuştur. Öte yandan temel tüketim ürünlerini almak isteyenlerin oluşturduğu uzun kuyruklar (Vozjennikov, 2000: 56) karaborsanın ortaya çıkması ve yaygınlaşması için uygun ortamı oluşturmuştur.

Bu süreçte, Sovyet silah ve ağır sanayi tesisleri verimli ölçüde üretim yapamayan ve çevreyi kirleten tesisler idi. Bununla birlikte ekonomik ve ideolojik sistemin devamlılığı açısından meşrulaştırıcı olarak kullanılmakla birlikte, dış politikadaki aşırı tutum da silahlanma ve silah üretimi sanayisine dayandırılmaktaydı. Bunun nedeninin Sovyetler Birliği'nin Çarlık Rusya'sının yıkılarak üzerine kurulan bir devrim ülkesi olduğunu belirten Snyder, devrim ülkelerinin genel özelliklerinin militer yönetime dönüşme olasılığı bulunduğunu, bu gibi ülkelerde dış politikanın küresel çapta ve yüksek bedelli olduğunu, kendilerine karşı olanlara dış düşmanlarla olan sözde bağlantıları nedeniyle baskı uyguladıklarını öne sürmektedir (Snyder, 1996: 82). Bu ölçütlerle değerlendirdiğimizde, Gorbaçov'un bu reformları uyguladığı dönem, özünde bir devrim ülkesi olan Sovyetlerin ekonomik ve toplumsal açıdan gerçek bir çöküşte olduğu; Soğuk Savaş'ta ise üstünlüğü ABD'ye kattığı dönemdir. Dolayısıyla artık sözü edilen meşrulaştırıcı söylem ve uygulamalar ile sistemin devamlılığının mümkün olmadığı açıktır. Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle birlikte yeni düşüncesini ve temeli birkaç on yıl öncesinde başlamış olan reform hareketlerini devreye geçirmekten başka bir seçeneğinin olduğunu ileri sürmek zordur.

REFORMLARIN ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Stalin sonrası dönemde başlayan (1953) Batı ile görece ılıman ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde, iki süper güç arasındaki satranç oyununa benzer bir biçimde ve askeri teknolojinin geliştirilmesi, silahlanma, nükleer enerji ve silah üretimi gibi doğrudan veya karşıt doktrinler ile kuramların üretilmesi, uzay savaşları, spor ve kitle iletişim araçları üzerinden yapılan gizli - ve kara - propaganda gibi dolaylı alanlarda gerçekleşmiştir. Birkaç kere sıcak savaşın eşliğinden dönülerek her iki tarafın da tutumu sonucu sıcak çatışma yaşanmadan atlatılan bu süreç, Sovyetler Birliği ülkelerinden 11'inin 21 Aralık 1991'de, yeni bir federasyon oluşturması sonucu uluslararası hukuk bakımından geçerliliğini yitiren devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un 26 Aralık 1991'de istifa etmesi ile sonlanmıştır. Soğuk Savaş'ın bitimi ile Sovyetler Birliği'nin çöküşü aynı düzlemde gerçekleşmiş ve ardından gelen süreç, önceki çift kutuplu dünya düzeninde ve bunun kapsamındaki güvenlik ile uluslararası ilişkiler konjonktüründe kökten değişimlere yol açmıştır

Reformların Dış Politikadaki Etkileri ve Sonuçları

Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik gerilemenin 1970'lerin sonlarına doğru başlamış olmasını ve iktidara geldiği süreçte Sovyetler Birliği'nin ABD karşısında ekonomik, askeri ve teknolojik yönlerden gerilemeye başlamış ol-

masını realist teorisyenlerden bazıları, Gorbaçov'un glasnost ile perestroykayı özünde ekonomiyi canlandırmak için hayata geçirdiği şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu kimseler Afganistan'daki Kızıl Ordu'nun geri çekilmesinin, NATO ile konvansiyonel ve nükleer silahların kontrolüne yönelik pazarlıkların yapılmasının, SSCB'nin Doğu Avrupa'dan çekilmesinin bu ülkenin Batı'dan alacağı kredileri ve onların gözündeki değerini arttırarak süper güç konumunu korumaya yönelik olduğunu savunmakta, ekonomik sıkıntıların ve teknolojik yarışın gerilediği dönemleri dikkate almamakta; yalnızca sonuca odaklanmaktadırlar (Lebow, 1996: 125-127). Oysa Soğuk Savaş'ın bitimini ve Sovyet reformları ile Sovyetler Birliği'nin çöküşü arasındaki ilişkiyi görmezden gelmek mümkün değildir.

Gorbaçov'un reformlarının dış politikadaki uygulamaları olarak somut bir biçimde karşımıza çıkan başlıca olayları şöyle sıralamak mümkündür: 1987'deki INF antlaşması ile AGİK zirvesindeki yapıcı tutumu, 1989'da Federal Almanya'ya gitmesi ve 30 yıl sonra Pekin'e giden ilk lider olması, yine 1989'da Bush ile Malta'da zirve yaparak Avrupa'da kalıcı bir işbirliğinin sağlanması, Brejnev Doktrini'ni terk ederek Doğu Avrupa ülkelerine kendi kaderlerini belirleme hakkı tanınması, burada şiddet kullanılmasına karşı çıkması, (Snyder, 1996: 84-86; Sander, 2009: 492-496). Polonya seçimlerini desteklemesi, 1989'da Sovyetleri ve dahası tüm dünyayı ilgilendiren en önemli gelişme ise, Berlin Duvarı'nın yıkılmasıdır. Duvarın yıkılmasının ardından iki Almanya'nın birleşerek NATO'ya üye olmasına Sovyetlerin müdahale etmemesi; bunun yanı sıra Soğuk Savaş'ın karşılıklı silahlanma ile dehşet dengesine dayalı düzeninin ortadan kalkması üzerine Varşova Paketi'nin de çöküşü reformların dış politikadaki etkileri arasında yer almaktadır (Herman, 1996: 304).

Soğuk Savaş'ın bitimi, uluslararası ilişkiler ve güvenlik anlayışı bakımından da bir başlangıç noktasıdır. Bu süreç sonrası ortaya çıkan eleştirel güvenlik anlayışına göre, büyük savaşların çıkma riski çok düşük olduğundan bu dönemde artık uluslararası işbirliğinin artırılması, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, demokratikleşmenin desteklenmesi, güvenliği artırmanın, güvenliği sağlamanın ve korumanın özü olduğu üzerine çalışmalar başlamıştır (Tanrısever, 2007: 108-110, 118). Gorbaçov'un reformları belki de özünde çökmekte olan Sovyetler Birliği'nin çöküşünü hızlandırmış olmasına karşın, reform ile hedeflenen dönüşümün, ülke içinde olmasa da uluslararası ortamda etkili olduğu görülmektedir.

Reformların İç Politikadaki Etkileri ve Sonuçları

İç politikadaki etkilerine baktığımızda, glasnost ve perestroyka ile hedeflenen çok değişik bir noktaya varıldığı açıktır. Bu reformların temelinde hedeflenen ülke ekonomisinin kalkınması, toplumsal yapının iyi yönde dönüşümü olmasına karşın, perestroykayı desteklemek için hayata geçirilen glasnost ile demokratikleşme, sonuçta Sovyetler Birliği'ne bağlı Kafkas ül-

kelerinde ayaklanmaya, Sovyet ülkelerinin ve Balkan devletlerinin bağımsızlık istemesine yol açmıştır (McGrwire,1991:182).

Perestroyka gerçek anlamıyla hayat bulduğunda (1987), Gorbaçov, yeniden yapılanan sistemde işçilere politikanın oluşturulması ve uygulanmasında daha etkin rol oynayacakları, ekonomik karar alma süreçlerinde kontrollerinin bulunacağı, vardiya sisteminin ve işçi haklarının iyileştirileceği, kendilerine lüks tüketim ürünlerine daha çok sahip olma hakkı verileceği konularında vaatte bulunmuştur (Battle, 1988: 380). Ancak ekonomide çizilen hedeflere ulaşılamamasının yanı sıra, glasnost ile başlayan demokratikleşme uygulamaları nedeniyle güçlenen milliyetçilik hareketleri sonucu Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkistan'da maden işçileri greve başlamışlardır.

Toplumsal dönüşümler, her ne kadar liderler tarafından yukarıdan aşağıya doğru uygulansa da, halkın desteği olmadan sistemle bütünleştirilmeleri yakın bir olasılık değildir (Arbatov, 1994: 26) Sovyet reformları da bu şekilde uygulandığı için ülke içinde beklenen gelişmeyi göstermek yerine çözümlere yol açmıştır. Bunun nedenini, halkın bir şekilde Sovyet sistemini benimsemiş olmasında ve aksaklıklarına karşın böylesi bir kökten değişimi arzulamamasında aramak yerinde olacaktır. Şöyle ki, Sovyetler Birliği'nin ideolojisi ve sistemi, halklar arasında ortak bir inanç ve tutumun gelişmesinin de temelinde yatmaktadır. Öte yandan Sovyetlerde Batılı anlamda bir demokrasi olmasa da halkın büyük bir bölümü, yöneten ile yönetilen arasında minimal yaşam koşullarının ve iş olanağının sağlanması açısından sistemi destekler durumda idi (Cox, 2009: 167-168). Böylesi bir ortamda, Sovyetler Birliği'ni oluşturan ulusların, söz konusu sistem ile birbirine bağlı oldukları açıktır. Her ne kadar genel durum değişimi gerektirmekteyse de, özünde birbirinden çok ayrı ülkeleri bir çatı altında toplayan sistemin gerekli toplumsal altyapı oluşturulmadan, bürokratik ve politik bağlamda hayata geçirilmesi, Sovyetler Birliği'nin çözülmesine neden olmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç

Soğuk Savaş'ın neden olduğu ekonomik yük ve sistemin kendisinden kaynaklanan ekonomik, politik ve toplumsal yapıdaki sorunlar nedeniyle Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu durumun düzeltilmesini zorunlu hale getirmiştir. Gorbaçov ise henüz iktidara geldiğinde çok belirgin olmasa da, bu reformları hayata geçireceğini belirtmiştir. Bunlar özünde daha önceki dönemlerde de uygulanmak istenen; ancak uygun koşullar olmadığından uygulanmaları söz konusu olmayan reformlardır. Bu reformların uygulanmasının ardından gelişen süreçte Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açacak hareketler ortaya çıkmıştır.

Yeni düşünce ile perestroykayı her şeyden önce tarihin küresel mücadelesine verilen bir yanıt olarak nitelendiren Gorbaçov, bunların yalnızca Rusya için değil küresel bir dönüşüm için de bir ateşleyici olduğunu belirt-

mektedir (*Checkel*, 1993: 278). Reformların hayata geçirilmesinde geç kalındığını kabul ettiğini açıklayan Gorbaçov, reformların uygulanmasında ise kendisinin geç kalmasından öte, gerek Birlik'teki, gerekse Parti'deki değişim için özünde geç kalındığını, yeni düşüncenin Sovyetler Birliği'nin çıkarlarından öte, ekonomi, güvenlik ve çevre alanlarında tüm dünyanın yararına olduğunu savunmaktadır. Özeleştirici olarak ise, reformlar uygulandığında Sovyetlerin gerçek bir federasyon yapısından çok, bir yönetim biçimine dönüşmüş olduğu; bu süreçte Sovyet ülkelerinde yönetim seçkinlerinin (*intelligentia*) yetiştiği, eğer daha önce özerklik verilmiş olsa idi, bu ülkelerin dağılmak istemeyecekleri (NPQ (<https://nonprofitquarterly.org>), 2005) görüşünü bildirmektedir. Bu, aynı zamanda geç kalınan reformların, konjonktürel bağlamda devreye konulduğunun da kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Simgesi olan Berlin Duvarı'nın yıkılarak, Birleşik Almanya'nın NATO'ya üyeliğinin ardından Varşova Paktı'nın çöküşü, Gorbaçov'a yapılan darbe girişimi, Sovyetler Birliği'ne bağlı 11 ülkenin Aralık 1991'de, yeni bir federasyon oluşturması ve böylece uluslararası hukuk bakımından geçerliliğini yitiren Sovyetler Birliği'nin devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un 26 Aralık 1991'de istifa etmesi üzerine, Soğuk Savaş sonlanmıştır. Bu, iki kutuplu dünya düzeninin de sonu olduğundan, ortaya çıkan sistem uluslararası ilişkiler ve güvenlik alanlarında da kökten değişimleri beraberinde getirmiştir. Örneğin Weaver, güvenlik ile barışın birbirine çok yakın kavramlar olduğunu; ancak Soğuk Savaş döneminde güvenliğin, Batılı ulusların sloganı olduğunu; barışın ise bunun politik ve akademik alanlardaki eleştirisi olduğunu söylemektedir; Soğuk Savaş'tan sonra ise, barış ile güvenliği, güvenlik bilimleri alanında bir bütünün iki bileşeni (CASE, 2006: 461-462) olarak tanımlamaktadır.

Öte yandan Yeltsin dönemi, Sovyet sisteminin çöktüğü ve yeni Rus liberal bürokratik sistemine geçiş sürecinde, Rusya için adeta zamansızlık (*bezzvremenie*) dönemi olarak değerlendirilmektedir. Putin'e kadar geçen süreçte, glasnost ile devreye girmeye başlayan kamuoyu, 1990'larda medyanın görece yaygınlaşması sonucu yeni kurulmakta olan düzen ile ilgili korku ve umutlar da medya araçlarında yer almaya başlamıştır (Primakov, 1999: 77). Reformların hayata geçirildiği dönem güçlü bir liderin çıkıp özünün bozulmuş olduğu Marksist-Leninist ideoloji yerine, geçiş yapılacak olan modern ekonomik sisteme dair abartılı korku ve umutların yer aldığı dönem olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Yeltsin dönemindeki Atlantikçi uygulamalar, ani değişimin getirdiği kaotik durum sonrası Putin döneminde uygulanmaya başlanan politika ve ekonomik uygulamalar ile Gorbaçov dönemi reformlarının aynı doğrultuda gerçekleştiği de günümüz Rusya'sında kullanılan bir söylemdir (Meyer, 1986:142).

Her geçiş döneminin kendine özgü sıkıntıları ve kaosu olduğu gibi Rus reformları sonrasında da bunların bir özümseme süreci yaşanmıştır. Genel açıdan bakıldığında Gorbaçov'un yeni düşünce ile uygulamaya koyduğu glasnost ve perestroyka, daha önce gerekliliği hissedilen ve Kruşçev ile

Brejnev dönemlerinde uygulanmak istenilen reformlardır. Dolayısıyla bu reformların uygulanmasını değerlendirirken, Gorbaçov'un liderlik özelliklerinden çok, günün gerekliliklerinin ve oluşan durumun ön planda olduğunun görülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, reformların sonunda Sovyetler Birliği'nin çöküşünü Gorbaçov ile özdeşleştirmemek gerekir. Soğuk Savaş'ın politik ve ekonomik yükleri, Sovyetler Birliği'nde ideolojinin uygulanma ortamının da oluşturulduğu güdümlü ekonominin, yenilenmeyen üretim araçlarının, bu süreçte ortaya çıkan üretim-tüketim dengesizliğinin yanı sıra, Sovyet rejimini istemeyen Doğu Avrupa ülkelerinin ve Kafkas cumhuriyetleri ile diğer özerk cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılmayı istemeleri de bunda rol oynamıştır. Üstelik ayrılmak isteyen cumhuriyetlerde milliyetçi tutumun gelişmesinde ve buralarda ülkeyi yönetebilecek bir seçkinler sınıfının ortaya çıkmasında, reformlar uygulanınca kadar Sovyetler Birliği yönetince bu ülkelere kendi içişlerinde yeterince söz hakkı verilmemesinin de büyük payı olduğu açıktır.

Son olarak Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu reformların, özünde uygun olmalarına karşın, uygulanmalarından çok daha önce eksiklikleri hissedildiğinden, bu anlamda, geç kalınmış reformlar olarak da değerlendirilmeleri mümkündür.

KAYNAKÇA

- Arbatov, Alexei G.(1994), "Russian Foreign Policy Priorities for the 1990's", Teresa P. Johnson (der.), *Russian Security After the Gulf War*, Washington: Prasseys, ss.25-26
- Battle, J. M., (1988), "Uskorenie, Glasnost' and Perestroika", *Soviet Studies*, Cilt. 40, Sayı 3, ss.367-388, <http://www.jstor.org/pss/151659>, 07.06.2011 tarihinde erişilmiştir.
- Baylis, John (2008), " Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18 (Yaz), ss. 69-85.
- Blaney ve Gfoeller, (1993), "Lessons From the Failure of Perestroika", *Political Science Quarterly*, Cilt. 108, Sayı 3, ss.481-496, <http://www.jstor.org/pss/2151700>, 10.05.2011 tarihinde erişilmiştir.
- Brown, Archie, (1997), *The Gorbachev Factor*, New York: Oxford University Press.
- Brown, Archie, (1991), *The Rise and Fall of Communism*, HarperCollins e-books.
- Bunce, Valerie (1991), "The Soviet Union Under Gorbachev: Ending Stalinism and Ending the Cold War" ,*International Journal* 46 (spring), ss.: 220-41.
- C.A.S.E Collective, (2006), Critical Approaches to Security in Europe: A Networked Manifesto, *Security Dialogue* Cilt.37: 443-487, <http://sdi.sagepub.com/content/37/4/443>, 29.10.2010 tarihinde erişilmiştir.
- Checkel, Jeff, (1993), "Ideas, Institutions, and the Gorbachev Foreign Policy Revolution", *World Politics*, 45(2) (January), ss. 271-300.

- Cox, M., (2009), "Why did We Get the End of the Cold War Wrong?", *The British Journal of Politics & International Relations*, Cilt. 11, Sayı. 2, ss. 161-176, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-856X.2008.00358.x/full>, 12.05.2011 tarihinde erişilmiştir.
- Herman, Robert G. (1996), "Identity, Norms, and National Security:The Soviet Foreign Policy Revolution and the End of the Cold War", Peter J.Katzenstein (der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics* (New York:Columbia University Press, ss.271-316.
- Lebow Richard Ned (1999),"The Search for Accommodation: Gorbachev in Comparative Perspective", *International Relations Theory and the End of the Cold War*, Richard Ned Lebow and Thomas Risse-Kappen, editors New York Columbia University Press, ss.125-137
- Meyer, Stephen M (1986), "The Sources and Prospects of Gorbachev's New Political Thinking on Security", *International Security*, Cilt 13, Sayı 2 (Sonbahar), ss. 142-145.
- McGwire, Michael (1991), *Perestroika and Soviet National Security*, Washington D.C: The Brookings Institution.
- Primakov, Yevgeni (1999), *Godı Bolsoy Politike*, (Большой политике), Moskova: Soversenno Sekretno.
- Sander, Oral (2000), *Siyasi Tarih-2*.Cilt (1918-1994), Ankara.
- Snyder, Jack (1996), "Myths, Modernization, and the Post-Gorbachev World International Relations Theory and the End of the Cold War", in *International Relations Theory and the End of the Cold War*, Richard Ned Lebow and Thomas Risse-Kappen, editors New York Columbia University Press, ss.82-94
- Tanrısever, Oktay F. , "Güvenlik" (der. Atilla Eralp), *Devlet ve Ötesi*,(içinde) İletişim Yayınları, 2007, ss.108-118.
- Vozjennikov, Alexander V. (2000), *Paradigma Natsionalnoy Bezopastnosti Reformiruyuseysya Rossii, Парадигма Национальной Безопасности Реформируется*, Moskova: ZAO Edas Pak,
- Yergin, Daniel & Gustafson Thane (1994), *Russia 2010: And What it Means for the World*, Published by Nicholas Brealey Publishing.